

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію

Громової Ганни Михайлівни

«ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ»

**представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії,
зі спеціальності 053 – психологія, 05 – соціальні та поведінкові науки**

Актуальність теми дослідження. Актуальність дисертаційного дослідження Г. М. Громової важко переоцінити, адже градус соціальної, політичної та буттєвої невизначеності в Україні зараз чи не найвищий за всю історію її Незалежності. Пандемія, ізоляція, війна, економічні, політичні та соціальні кризи – все це лише поглиблює загальний фон тотальної неясності, розгубленості і безсилля щодо майбутнього, породжуючи численні психологічні кризи та травми серед населення. В актуальних умовах толерантність до невизначеності є швидше життєвою необхідністю, аніж просто особистісною перевагою людини. Адже від того, наскільки ми толерантні, залежить наша здатність успішно адаптуватися до змін, конструктивно реагувати на виклики і випробування, адекватно сприймати постійно змінювані обставини і ефективно діяти в них.

У роботі представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження толерантності до невизначеності, її трансформаційного потенціалу щодо посттравматичних стресових станів внаслідок травматичних життєвих подій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з проблематикою науково-дослідної роботи лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Соціально-психологічний

супровід постраждалих від воєнних дій у період переходу до умов мирного життя» – державний реєстраційний номер теми 0119U000141.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У роботі чітко викладено концептуальні засади дослідження, об'єкт, предмет, мета, завдання і методи дослідження сформульовані прозоро та повно. Наукові положення дисертаційного дослідження Г.М. Громової аргументовані на належному науковому рівні. Особливу увагу привертає **наукова новизна** отриманих дисертанткою результатів: вперше визначено потенціал толерантності до невизначеності як чинника трансформації посттравматичних станів у осіб з травматичним досвідом. Потенціал реалізується як у вигляді прямого впливу на наслідки травматизації, так і через посередницьку роль ТН у динаміці посттравматичних станів. Авторкою доведено, що травматичні події життя, рівень толерантності до невизначеності і відхилення від збалансованого часового профілю роблять значущий внесок у розвиток посттравматичних станів; доведено посередницьку роль толерантності до невизначеності, яка виступає медіатором між травматичним досвідом дитинства і проявами посттравматичних станів у дорослому віці.

Методи дослідження сформульовані прозоро та повно. Наукова компетентність дисертантки під час опису процедури емпіричного дослідження, лаконічність та ґрунтовність викладення матеріалу, відповідність використаних методів меті та завданням дослідження не викликають сумнівів щодо достовірності отриманих результатів. Через брак спеціалізованих методик, доступних в україномовній версії, для вивчення толерантності до невизначеності дисертанткою було розроблено авторський дизайн дослідження з великим комплексом кількісних методів, що дав змогу провести якісно професійне дослідження і отримати цікаві результати. Варто також відмітити високий рівень

професійних навичок дисертатки у використанні математико-статистичних методів аналізу даних для досягнення дослідницької мети. Авторка сміливо і впевнено оперує різними статистичними інструментами, щоб перевірити дослідницьку гіпотезу і математично її довести.

Структура і зміст дисертації. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет і методи, з'ясовано наукову новизну, теоретичну і практичну значущість роботи, наведено дані про її апробацію і публікації.

У *першому розділі*, в теоретичній частині дисертації «Психологічна природа толерантності до невизначеності», авторка, систематизуючи роботи українських та зарубіжних науковців, проаналізувала природу феномену невизначеності у філософських та психологічних концепціях, розширила і поглибила конструкт «толерантність-інтолерантність», визначила структурні складові толерантності до невизначеності. Наприкінці розділу запропоновано теоретичну модель трансформаційного потенціалу толерантності до невизначеності, що складається з п'яти елементів: травматичного досвіду, структурних елементів толерантності до невизначеності (емоційно-поведінкового, когнітивного), часового профілю та проявів посттравматичних станів.

Другий розділ присвячено питанням організації та проведення емпіричного дослідження трансформаційного потенціалу толерантності до невизначеності для наслідків травматичного досвіду особистості. Дисертантка детально описала програму та етапи дослідження, обґрунтувала вибір методів і інструментів дослідження. У цій частині роботи представлено проведену апробацію методик, описано математично-статистичні методи аналізу даних та характеристики

вибірки. Особливу увагу у цьому розділі привертає авторська адаптація тесту «Шкала інтолерантності до невизначеності», коротка версія Н. Карлетона (IUS-12), яка включала наступні етапи: здійснення послідовних перекладів та адаптація опитувальника до етнолінгвістичних особливостей популяції; оцінка конструктної валідності тесту; оцінка конвергентної та дивергентної валідності тесту; оцінка надійності тесту. Опис процедури адаптації тесту, чітке і послідовне дотримання усіх академічних вимог до процесу створення україномовної версії опитувальника дає усі підставити говорити про високу наукову і методологічну компетентність дослідниці.

У *третьому розділі* проаналізовано особливості толерантності до невизначеності в осіб, що мають травматичний досвід, та роль толерантності до невизначеності у трансформації проявів посттравматичних станів. Завдяки проведенню низки математико-статистичних обчислень та побудові серії медіаційних моделей досліджуваних феноменів, підтверджено трансформаційний потенціал толерантності до невизначеності для змін посттравматичних станів. Варто підкреслити, що попри велику кількість отриманих даних, їхній опис є добре структурованим та впорядкованим. Інтерпретація отриманих результатів є послідовною та зрозумілою, що допомагає читачу крок за кроком слідувати авторському задуму дослідника.

Висновки дисертаційної роботи є достатньо повними, відповідають поставленій меті та завданням і відображають основні результати проведеного дослідження. Авторкою представлено основний науковий продукт – виявлено, що толерантність до невизначеності, травматичний досвід життя та відхилення від збалансованого часового профілю є значущими предикторами розвитку посттравматичних станів.

Беззаперечною перевагою роботи, що значно підвищує її наукову цінність і **практичну значущість**, є адаптація україномовної версії

опитувальника «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона для визначення ставлення людини до невідомості у емоційно-поведінковому та когнітивному вимірах. Адаптований опитувальник також дає можливість попередньої діагностики ризику появи та фіксації негативних емоційних станів внаслідок травматичних подій, що буде корисним у діяльності психологів, психотерапевтів, спеціалістів з профорієнтації, менеджерів з персоналу. А на основі отриманих результатів емпіричного дослідження можуть бути розроблені рекомендації для практикуючих спеціалістів різного профілю, що працюють з особами, які мають травматичний досвід.

Ступінь досягнення мети та повнота викладення основних положень дисертації в наукових публікаціях. Текст дисертації справляє враження цілісної наукової роботи, якій притаманні концептуальність, оригінальність і методологічна обґрунтованість припущень і положень. Мова та стиль тексту дисертації відповідають вимогам наукового викладення, зміст та результати дослідження відображено в 16 публікаціях, з них, зокрема, 3 статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України та міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, 2 статті у журналах, які включені до міжнародної наукометричної бази "Web of Science".

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У дисертації та наукових публікаціях Громової Г. М. відсутні порушення академічної доброчесності. Усі посилання у роботі оформлено відповідним чином і пройдено перевірку на академічний плагіат.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

1. Представлена теоретична модель наприкінці першого розділу потребує більш розгорнутого опису усіх виділених у ній компонентів.
2. У тексті такі конструкти як посттравматичний стрес, посттравматичні стани, важкі емоційні стани, інколи використовуються як синонімічні,

що часом створює змістове непорозуміння і потребує уніфікації вживаних понять.

3. Текст дисертації містить окремі помилки і потребує вичитки, приведення у відповідність до вимог (оформлення посилань на використані джерела, уніфікація використання англійських та українських скорочень), зокрема стилістичної правки.

Утім, усі наведені недоліки не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують її наукової і практичної цінності.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Беззаперечна актуальність, оригінальність дослідження та новизна, яскраво виражена практична значущість роботи та широкий спектр можливостей її впровадження дають всі підстави стверджувати, що дисертаційна робота на тему: «Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості» є значним внеском у розроблення сучасних проблем психології, як за змістом, так і за оформленням, і відповідає вимогам наказу МОН України №40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (з наступними змінами) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р., а її авторка – Громова Г. М. – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ
Ідентифікаційний код 721600715
ПІДПИС ВІРНИЙ
Ст. інспектор з кадрів

К. В. Мирончак

